

A BÚCSÚK SZEREPE A HUNYAD MEGYEI REFORMÁTUS SZÓRVÁNYMAGYAROK KÖRÉBEN

A szegedi egyetemen végzett néprajzi tanulmányaim során fordult figyelmem a búcsúk kutatása felé, legelőször még 1995-ben, amikor részt vettem az első terepmunkámon, Csongrádon, Barna Gábor vezetésével. A téma kutatására ösztönöztek a szeged-alsóvárosi¹ és a máriaradnai² gyűjtések is, s végül a búcsújárást és a templombúcsút választottam doktori disszertációm témájául is.³

A máriaradnai kutatás egy másik irányba is kaput nyitott számomra: miközben három nyáron keresztül a Bánságban járva a Máriaradnára adományozott fogadalmi képek felajánlóit kerestük, megtapasztalhattam a térség etnikai sokszínűségét,⁴ s ez az élményem is közrejátszott abban, hogy 2007-től a Hunyad megyei református szórványmagyarság körében végzek gyűjtést.⁵

Hunyad megye történeti sajátossága, hogy a vidéken a magyar királyok és földesurak hívására már a 13–14. században megjelentek a Havasalföldről érkező román bevándorlók, akiknek száma a későbbi századokban, a törökök okozta pusztítást követő betelepítésekkel egyre nőtt.⁶ A népszámlálási adatok is azt mutatják, hogy a magyarok évszázadok óta kisebbséget jelentenek a megyén belül, így pl. 1850-ben a 203.298 lakosból csupán 7.895-en vallották magukat magyarnak, ami mindössze 3,88%-ot jelent.⁷

A 19–20. század fordulóján történt bukovinai székely telepítések, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia, majd az 1950-60-as évek gyáriparának fellendülése idején ugyan sok magyar is érkezett a térségbe, ám az ő sorsuk is jobbra a felmorzsolódás lett, s az önfeladás folyamatának végső állomásaival (vegyes házasságok, református egyház elhagyása) és veszendő templomokkal⁸ találkoztam útjaim során. Az asszimiláció előrehaladott voltát mutatja az a tény is, hogy a reformátusok többsége elvesztette egykori öntudatát; volt, aki az *oltott magyarok*, más pedig a *korcs magyarok* kifejezéssel illette magát és családját, akik már nem beszélnek jól magyarul, s így se magyarnak, se románnak nem tartják magukat.

A munka nagyon sokféle irányba vitt el, figyelmem a népszokásokra és a magyar-román interetnikus kapcsolatokra is kiterjedt. Így találkoztam a Vajdahunyad környéki falvakban a *búcsú* fogalmával is, mely a román *nedeie* szó magyar megfelele-

¹ Pusztai szerk. 1999.

² Barna szerk. 2002.

³ Vass 2010.

⁴ Vass 2005. 222–230.

⁵ 2008 óta munkámat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási ösztöndíja és az Erdély néprajzi képe a 19–20. században. Alap kutatás a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély tájegységéhez című OTKA kutatás (K 72428 sz.) támogatásával végzem, e tanulmány is ennek keretében készült.

⁶ Egyed 1996. 10–11.

⁷ Varga E. 2002. 203.

⁸ Istvánfi 2001. 177–207.

lője, és eredetileg az ortodox templom védőszentjének ünnepét jelentette. A környező románság hatására, a faluhoz való kötődés jeleként a református magyarok is megültek ezt a napot. Ez természetesen a reformátusok körében nem egyházi ünnepet, hanem olyan családi, baráti összejövetelt, mulatságot jelentett, melyet a faluban lakó románok egyik ünnepnapjához igazodva tartottak, tiszteletben tartva ezzel az ortodox munkaszünetet is.

Egymás ünnepeinek figyelembe vételére sok példát hallottam, magam 2007. augusztus 15-én tapasztaltam meg első ízben, hogy Szűz Mária halálának napján a reformátusok sem dolgoztak a földeken Lozsádon. Egy kisbarcsai idős házaspár elmondta, hogy gyermekkorában tiszteletben tartották az ortodox ünnepeket:

„Igen, megtartottuk. Ők is megtartották a miénket. Csak nekünk nem volt sok. Pünkösöd másodnapja, húsvét másodnapja. Tartották ők is, hát az öreg szüleik talán magyarok voltak. De ezek nem tartják. Megszűnt. Elfelejtik: jaj, nem tudtam. Mi tudjuk az összes román ünnepeket... Konstantin és Heléna, Szent György napja, Illés napja, villámütések és dörgések. Csak otthon dolgozunk többnyire.”

Egy alpestesi asszony pedig így nyilatkozott:

„Húsvét másodnapján nem dolgoztunk. A magyarok, reformátusok. Amikor román húsvét volt, ortodox húsvét volt. Mert a szomszédom, amikor református húsvét volt, szegényt Isten nyugtassa, ő mindig húsvét másodnapján kapált a kertben. Ez egy törvény volt, mert tőszomszédom volt. Mi nem dolgoztunk húsvét másodnapján, a karácsony az közös volt, pünkösöd másodnapján megint nem mentünk a kertbe, de az ilyen mindennapi ünnepet, mert az annyi van a naptárban, hogy nem lehet összeszámolni, azokat nem tartottuk. Egy Szent Györgyöt esetleg, mert az nagyobb ünnep, az a katolikusok részére is ünnep, a reformátusoknak nem, akkor se mentünk ki a mezőre, de úgy tiszteltük, nem mutattuk azt, hogy ők ünnepelnek, s mi dolgozunk. Ünnep van, üljetez nyugodtan.”

A 20. század első felének Hunyad megyei falusi közösségeibe való szocializálódás során a református gyermekek nemcsak saját hagyományaikkal ismerkedtek meg, hanem a románokéval is, hiszen pl. az együttes játékok során elsajátították egymás nyelvét, megismertek egymás szokásaival, értékrendjével, ami egy életre meghatározta viselkedésüket, kapcsolataikat. Kitiden az 1927-ben született asszony, aki a faluban az utolsó magyar, így mesélt gyerekkoráról:

„Itten úgy van, hogy mikor kimegy az utcára, a gyermekekkel már románul beszél, otthon magyarul beszél. Akkor mind a kettőt egyszerre tanulja meg. Én is így voltam, egyszerre tanultam meg mind a kettőt. Nemigen eresztettek az utcára. Itt volt palánkunk, palánk volt csinálva az útnál. Én felmáztam a palánkra, s néztem a gyerekeket, hogy játszanak. Közben hallottam, mit beszélnek. Bement a füleimen, és megtanultam. Utoljára kellett, hogy engedjenek ki, mikor mentem iskolába. Muszáj volt, hogy engedjenek az utcára.”

Egy 1933-ban született alpestesi asszony így emlékezett vissza:

„Itt Alpestesen nem volt ez a román-magyar különbség, nem volt ez a gyűlölet. Talán azért, hogy évek óta együtt éltünk, együtt dolgoztunk, együtt nőttünk fel, de ez a magyar gyűlölet nem volt. A faluban mindig közösen működött minden. Ha volt egy húsvéti bál, vagy egy búcsú, egy ünnepély, szilveszter, az 50-es években volt a

szilveszter, mindig közösen a románok a magyarokkal. Békében megtartották... A magyar gyerekek, magyar családok tudtak jól beszélni románul, mert annyit beszélünk magyarul, amíg bent voltunk a házban. Mihelyt kiléptünk az udvarra, akkor már románul kellett beszélni. Román szomszéd, román barátnő, és én itt tanultam meg.”

Abban, hogy ma már az ortodoxok nem veszik figyelembe a református ünnepeket, több tényező is közrejátszik; például az, hogy a korábbi egyensúlyi helyzet végképp felborult, a református közösségek elöregedtek, a betelepülő románok pedig más környezetből idekerülvén nem ismerik a hagyományokat.

Az etnikai határok feloldódása nem új keletű jelenség, az 1920-30-as években született adatközlőim közül is többen említették, hogy valamelyik nagyszülő román származású volt, ám a 19–20. század fordulóján a vegyes házasságok többnyire a magyar fél javára dőltek el. A jellemző azonban még az volt, hogy a szülők igyekeztek gyermekeik számára azonos vallású és nemzetiségű párt találni. Egy 1931-ben született kisbarcsai asszony mesélte:

„Most úgy összekeverednek, de akkor nem. Nem. Bácsiban például volt magyar kultúrház, volt román kultúrház. A magyarok nem mentek a románokhoz. Se a románok a magyarokhoz. Nem fogadták. Innen Kisbarcsáról jöttek a románok hozzánk a mulatságba, mert Kiss-ek voltak, Nagy-ok voltak, Gyulá-k voltak, mind ilyen nevük volt. És tartották, hogy ezek magyarok. De a bácsi románok nem mentek. Csak ha udvarolt egy magyar lánynak, akkor ment. Mi nem mentünk! Magyarok nem mentek a románokéba. Csak akkor, mikor volt a búcsú, akkor keresztbe voltak, de máskor nem. Ott volt a kultúrház velünk szembe, de én nem mentem. Egyszer tudom, hogy mentem, akkor is egy táncra, kész. Nem keveredtünk úgy össze, mert tudja, hogy volt? Akkor a magyarok jó gazdák voltak, a románok kicsit szegények voltak. Aztán volt különbség, de most már nincs.”

A búcsú reformátusok körében tapasztalható népszerűségéhez bizonyára az is hozzájárult, hogy a 19. század második felében országszerte megfigyelhető volt a vallási közönyösség növekedése,⁹ a hívek jelentős része eltávolodott az egyháztól és a vallástól.¹⁰ Egy ilyen helyzetben az identitás tekintetében nyilván nem a közös felekezeti és nemzetiségi szálak voltak elsődlegesen meghatározóak, hanem a faluhoz és a kistájhoz kötődés, ami a vallási és etnikai határok gyengüléséhez vezetett.

Arra vonatkozóan nem találtam adatot, hogy más vidékeken a reformátusok megtartották-e az ortodox búcsút, csupán az egyik Hunyad megyei református lelkész említette, hogy korábbi szolgálati helyén, a szintén román többségű mezőszéki Magyarkályán Kisasszony napján volt az ortodoxoknál a búcsú, s erre a napra a magyarok is vendégeket hívtak, töltött káposztát főztek.

Római katolikus viszonylatban azonban már több hasonló esetről tudunk: egyes felekezeti területeken a protestánsok a településükön élő római katolikus templombúcsúkra vagy a környék búcsújáráhelyeire is ellátogattak társas összejövetel vagy párváltás céljával. Így például a gömöri Perlácon, a magyar-szlovák nyelvha-

⁹ Kósa 1993. 105–124.

¹⁰ Például Lozsádról 1901-ben ezt jegyezték föl: „A hívek közvasárnapokon lanyhán látogatják a templomot ünnep és urvacsora osztás alkalmával elég szép számmal jelennek meg.” A Hunyadi ref. e. megye visit. feleletek jegyző könyve 1901. Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára E. f. 38.

táron a római katolikusok Szent Anna napi búcsújára a környék magyar és szlovák katolikusai zarándokoltak el, de a falu evangélikus lakói is sajátjuknak érezték az ünnepet, és ekkorra hazalátogattak a távolra szakadt rokonaik is.¹¹ Szent Anna napja ünnepe volt a csapi reformátusoknak is,¹² az evangélikus többségű Bakonycsernye Szent Anna búcsúja elvesztette katolikus jellegét, és felekezeti népnépéllé vált, mely szórakozást jelentett minden falubelinek.¹³ Az ormánsági reformátusok számára pedig az augusztus 15-i vajszlói búcsú számított ünnepnek, készült rá az egész fiatal-ság.¹⁴ A Homoród és Nyikó mente unitáriusainak körében 1947-ig nagy népszerűségnek örvendett a homoródfürdői búcsú, melyet az augusztus 20-hoz legközelebbi vasárnapon tartottak. E napon a borvízforrás mellett tartották meg az istentiszteletet, nagy mulatságot rendeztek, melyen a környék református és katolikus lakossága is részt vett, de a táncmulatságban külön tánca volt külön zenészekkel a katolikusoknak és a protestánsoknak.¹⁵ Némely búcsújáróhelyen a 20. századig élt a leányvásár szokása, melyre reformátusok is elmentek. Így például Máriagyűdön az áldozócsütörtök napi búcsún a református ifjak is megjelentek, főleg az Alsó-Dráva vidékéről. A búcsúhoz táncmulatság is kapcsolódott, és a lányok magukkal vitték ruháikat is.¹⁶ A Tolna és Baranya megyei reformátusok körében is népszerű leányvásárokról Andrásfalvy Bertalan festett élénk képet.¹⁷

A Hunyad megyei búcsúk az 1960-as évek közepéig játszottak fontos szerepet a lakosok életében, utána a politikai viszonyok változása és a kollektivizálás miatt elvesztették jelentőségüket, s azóta a nagycsalád összetartó ereje is lecsökkent. Az egykori eseményekről az idős személyek már nem sok részletre emlékeztek, mégis úgy érzem, hogy ezek megörökítése még így is fontos feladat. Kisbarcsán az ortodox pünkösöd első napján, Csernakeresztúron a másodnapján tartották a búcsút, utána egy hétre vasárnap Bácsiban, majd a Szent Péter napjához (június 29.) közel eső vasárnapon Alpestesen, augusztus első vasárnapján pedig Hosdátton. Egy idős férfi így fogalmazta meg:

„Mert búcsút mindig olyankor kellett szervezni, amikor nem kellett kint a mezőn dolgozni. Nem volt tavaszi munka, nem volt aratási munka.”

Egy 1924-ben született asszony szerint pedig: *„...akkor összegyűlnek a rokonok, s mennek mulatságba... föld volt, mindenki reggeltől estig, hétfőtől szombatig kint volt a mezőn. Nagy öröm volt, mert együtt volt a rokonság.”*

Búcsú alkalmával a rokonokat ebédre hívták meg, és a közelben lakók estére haza is kocsiztak, de a fiatalok a bál miatt éjszakára is ott maradtak. Egy rákosdi férfi, akinek édesanyja alpestesi származású volt, így emlékezett vissza:

„Már készültünk hetekkel hamarabb, milyen ruhát veszünk, milyen cipőt, hogy mehetnek. Édesanyám: a gyerekek így öltöznek, meg kell új cipő, új ing, új ruha, tu-

¹¹ Barna 1993. 167–171.

¹² Bálint–Barna 1994. 295.

¹³ Kardos 1969. 126.

¹⁴ Ifj. Kodolányi 1960. 111–112.

¹⁵ Simén 2000. 257–260.

¹⁶ Bálint–Barna 1994. 282.

¹⁷ Andrásfalvy 2002. 93–97.

dom is én, mi kell. Rákészültünk megint, fölültünk a kocsi, irány Alpestesre. S másnap jöttünk vissza, másnap délbe indultunk vissza... Ilyenkor voltak a házassági szerződések. Találkoztak a fiatalok. Mindig hívtak olyan helyre, ez 53-ba is, 54-be is megvan, akármilyen szegénység volt, mindig hívtak és átmentünk. Várják ott Béni bácsit, jön a fiával. Mért? Mert a családban volt két lány, és férjhezadó lány volt, ugye, és mindig várták, ilyenkor voltak az eladások, ismerkedések a lány és a fiú között. Hozzák el Pistát, mert nősülő fiú. Persze, nekünk meg van szép lányunk, aszongya, melyiket akarja elvenni: Piroskát vagy Ilonkát? És persze ez volt a legjobb alkalom, a búcsúzás.”

Ajándékba nemcsak süteményt vittek Rákosdról, hanem gyümölcsöt, befőttet és lekvárt is.

Az 1927-ben született kitidi asszonynak nem volt testvére, s mivel a faluban az ő családja volt az utolsó magyar, multság idején gyakran járt az unokatestvéreihez Bácsiba, Haróba: ilyenkor egy-egy helyben lakó nagynénje kísérte el a fiatalokat a bálba. Így jutott el az ortodox pünkösd utáni első vasárnap Bácsiba a búcsúba, de csak a magyarok multságára, a románokhoz nem járt el, és a cigányok táncát is csak messziről nézte. Kitiden nem volt sem román búcsúban, sem bálban, csupán esküvőkön, ha román barátnői meghívták, mert a szülei óvták őt a románok szervezte alkalomtól, hiszen magyar házastársat szerettek volna a lányuknak. Ez azonban a megváltozott társadalmi viszonyok között nem teljesedett be: a családot a háború után kuláknak nyilvánították, édesapja börtönbe került, és a megélhetés miatt lányuk 1952-ben beállt a kaláni gyár konyhájára dolgozni. Ott ismerte meg szerb férjét.

Egy 1938-ban Bácsiban született asszony szerint a búcsú „*Olyan vasárnapi bál. Akkor szoktak jönni a rokonok látogatóba.*” Jó idő esetén a kultúrház előtti téren, eső alkalmával a kultúrházban táncoltak a magyarok, a románok pedig az országút melletti területen. Csak a kommunizmus idején változott meg a rend:

„Akkoriba, mikor fiatal leányka voltam, mentünk a búcsúba, csak magyarok voltak, túl voltak a románok s a cigányok. Már 57-be, 56-ba már össze voltunk ve gyítve, nem lehetett már tudni, hogy melyik magyar, melyik román.”

1958-ban az asszony román legényhez ment férjhez, s emiatt szülei hosszú ideig nem is fogadták haza. Egy másik asszony így emlékezett vissza:

„Multság. Tulajdonképpen multság volt. Délután kezdődött és eltartott másnap reggelig. Nagy fák alatt mulatozás volt. Színeket csináltak rendszerint kocsmában, aztán az iskolánál. Azután csináltak a kultúrházban. Éjszaka mindig a kultúrházban. Nappal mindig kint volt, hoztak zöld ágat az erdőről, csináltak szép színt, hogy ne süsse a nap, éjszaka pedig mulattak bent a kultúrházban.”

Egy kisbarcsai idős ember így idézte fel 1947-et, amikor Csernakeresztúron a pünkösd másodnapján rendezett búcsúban bácsi származású feleségét megismerte:

„Keresztúr nagy falu. Eljött Bácsi, eljött Alpestes, Kisbarcsa, s ott aztán a fiatalság megismerkedett. Ezzel a lánnyal is, azzal a lánnyal is, ezzel a fiúval, azzal a fiúval, s az ismeretségből aztán lettek házasságok. A miénk is így volt. Eljött a búcsúra, voltak rokonai Keresztúron, én pedig elmentem, megismerkedtünk, ő pedig kicsi fruska volt, 16 éves. S abból az ismeretségből találkoztunk még Bácsiban, Pestesen,

aztán itt, s aztán elmentem katonának, 1,5 évig Kolozsvárra, az idő alatt leveleztünk, látogattam.”

Kisbarcsáról Csernakeresztúrra a bukovinai székelyek római katolikus búcsújának napján is ellátogattak:

„Keresztúron volt egy búcsújuk, Szent Kereszt napjakor, szeptember 14-én. A pappal együtt tartottak szertartást a templomban s mindent. Mi is lent voltunk. A templomba nem mentünk, de elmentünk délután a mulatozásra. Mert ők is ugyanúgy voltak, mint mi. Voltak Szentgyörgyön is rokonaik, Kalán mellett, voltak Déván a telepiek, Hunyadon, s a rokonság által akkor jöttek össze, s nagy búcsút rendeztek.”

Kisbarcsán a tavaszi búcsúk alkalmával még bárányszezon volt, így a sült bárány mellett az egyik népszerű étel a *gusica* (gușița) volt: a bárány máját, szívét, tüdejét, nyelvét megfőzték, ledarálták, majd nyers tojást, vöröshagymát adtak hozzá. A masszát a bárány bíborhájába (*slájer*) töltötték, és tepsiben megsütötték. A távolról érkező rokonoknak töltött káposztát is főztek. A tyúklevest Rákosdon és Alpestesen is töltött káposzta követte, majd sült disznó- és csirkehúst tálaltak fel.

A búcsúhoz hozzátartoztak az árusok is, így a fagyaltos és a mézeskalácsos is, s persze itt is divat volt, hogy a fiú ezzel ajándékozta meg a neki tetsző leányt. A magyar bálakban többnyire csak csárdás, tangó és valcer szólt, de a muzsikuskok mindkét etnikum zenéit ismerték, és például lakodalmakban vagy olyan bálakban, ahol románok is voltak, a vendégek igényének megfelelően játszottak, a táncot kedvelők pedig magyar és román zenére egyaránt táncoltak.

Kutatásaim alapján megállapítható, hogy a Vajdahunyad környéki falvak multietnikus közegében a búcsú a faluközösség összetartozásának, a lokális identitásnak a jele, illetve a szórványlétből fakadó asszimiláció hozadéka. A Hunyad megyei viszonyokat ismerve ez az ünnep is annak egyik bizonyítéka, hogy a két nemzetiség szoros együttélésben él évszázadok óta, ugyanakkor a búcsú az egymástól távol, szintén szórványban élő rokonok összetartozását is erősítette, elősegítvén, hogy az azonos felekezetű és nemzetiségű fiatalok megismerkedjenek egymással.

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan

2002 Leányvásárok a Délkelet-Dunántúlon. A rokonság és a vallási-táji hovatartozás térbeli hálózatai, in: A. GERGELY András szerk. *A nemzet antropológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 91–98.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Szent István Társulat, Budapest.

BARNA Gábor

1993 Szent Anna búcsúján Gömörben. *Néprajzi Látóhatár II. 1–2.* 167–171.

BARNA Gábor szerk.

2002 „Mária megsegített” *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I–II.* Devotio Hungarorum 9. SZTE Néprajzi Tanszék, Szeged.

EGYED Ákos

1996 Szórványmagyságunk kialakulásának történelmi hátteréhez, in: BODÓ Barna szerk. *Jelen és jövő a szórványkutatásban*. Szórvány Alapítvány, Temesvár, 9–15.

ISTVÁNFI Gyula

2001 *Veszendő templomaink I. Erdélyi református templomok*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

KARDOS László

1969 *Egyház és vallásos élet egy mai faluban*. Kossuth Kiadó, Budapest.

KÓSA László

1993 A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén, in: KÓSA László: *Egyház, társadalom, hagyomány*. Ethnica, Debrecen, 105–124.

Ifj. KODOLÁNYI János

1960 *Ormánság*. Gondolat Kiadó, Budapest.

PUSZTAI Bertalan szerk.

1999 *Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú*. SZTE Néprajzi Tanszék, Szeged.

SIMÉN Domokos

2000 A homoródfürdői unitárius búcsú, in: CSEKE Péter – HÁLA József szerk. *A Homoród füzes partján*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

VARGA E. Árpád

2002 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája V.* Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.

VASS Erika

2005 Bánsági portyázások. A szegedi néprajzi tanszék máriaradnai kutatása, in: BARNA Gábor – MÓD László – SIMON András szerk. „Szent ez a föld...” *Néprajzi írások az Alföldről*. Néprajzi Tanszék, Szeged, 222–230.

2010 *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma*. A szerző kiadása, Szeged.